

WAT IS ER MET DE KATECHESE GEBEURD?

Godsdienstonderwijs/katechese heeft de laatste decennia vele veranderingen doorgemaakt. In de loop der jaren ontwikkelden zich verschillende 'stromingen': ervaringskatechese, bevrijdingskatechese, bijbelkatechese. Deze stromingen hadden ieder hun eigen accenten, maar vulden elkaar ook steeds aan en bestonden feitelijk naast elkaar, zoals onderstaand artikel probeert duidelijk te maken.

1 Het einde van de 'leerkatechese'

Katechese in de katholieke traditie was van oudsher kerkelijk godsdienstondericht: systematische inleiding in de leer en het leven van de kerk. Behalve de catechismus zelf, bevatten de boeken die in het kader van schoolkatechese werden gebruikt, dan ook selecties uit de vragen en antwoorden van deze catechismus en aangepaste uitleggingen daarvan. Tot in de veertiger jaren van de eeuw vormde deze catechismus de uiteindelijke basis van de katechese en het godsdienstonderwijs op de katholieke basisscholen. Daarnaast vond onderricht plaats in de bijbel (vooral bijbelse geschiedenis), het kerkelijk jaar en kerkgeschiedenis. De uiteindelijke doelstelling hierbij was: overdracht van de geloofs- en zedenleer van de kerk.

Onder invloed van maatschappelijke ontwikkelingen en invloeden vanuit de menswetenschappen op de katechetiek kwam er echter steeds meer kritiek op de gangbare katechetische methoden. Het godsdienstonderwijs werd ervaren als te abstract en wereldvreemd. De kloof tussen kerk en wereld, tussen geloof en leven werd te groot. De katholieke geloofstraditie werd te veel als een leer, als een naast de werkelijkheid staand systeem van regels en leerstellingen opgevat en te weinig beleefd als een uitdaging tot een persoonlijke en inspirerende houding tegenover het leven en de betekenis ervan. God was de hoogste, onveranderlijke en eeuwige werkelijkheid, die zichzelf liet kennen in eeuwige waarheden, welke de kerk als geloofsschat moest overdragen.

Langzamerhand rijpte de overtuiging, dat men op deze wijze nogal dualistisch tegen de werkelijkheid aankeek. Het zich ontwikkelende nieuwe levensgevoel had niet langer vrede met deze tweeheid en gespletenheid. Een markant punt in deze periode was het jaar 1964, wanneer de Nederlandse bisschoppen de oude catechismus van 1948 als verplicht handboek voor katechese buiten gebruik stelden. Er brak een geheel nieuwe periode in de katechetische ontwikkeling aan, waarin ervaringen van mensen meer centraal gesteld. De inhoud van de katechese was derhalve niet langer identiek met de leer van de kerk en het object ervan verschoof langzamerhand van leer naar leven, van kennisinhoud naar bestaansverheldering. Toch bleef de katechese sterk bepaald door de theologische reflectie op de geloofstraditie van de kerk en was de theologie voorlopig nog de voornaamste vindplaats voor katechetische inhoud.

2 Naar een meer levensnabije katechese

Eind zestiger jaren klonken vanuit de pedagogiek steeds sterker geluiden om geloofs- en zedenleer anders te laten functioneren in de godsdienstige opvoeding. De pedagogiek verlangde van de theologie een grotere betrokkenheid op het leven. Wat betekent geloven voor de ontwikkeling van de mens? Hoe kan het geloof dienstig zijn voor het vinden van antwoorden op levensvragen en de zingeving van het bestaan? Deze vragen hebben tot een nieuw type katechese geleid: de existentiële. Men kreeg, mede onder invloed van de ontwikkelingspsychologie, steeds meer oog voor de fase-gewijze ontwikkeling

van mensen; en zeker van kinderen. Men ontdekte dat op kennis en handelen gerichte impulsen van buitenaf nauwkeurig op deze ontwikkeling dienden te worden afgestemd om tot *effectieve* kennis en vaardigheden te leiden. Deze aanvankelijk methodisch gerichte stellingname werd geleidelijk doelstelling. Overdracht van de kerkelijke traditie werd ondergeschikt gemaakt aan de persoonlijke ontwikkeling van de jeugd. Of met andere woorden: niet de inhoud maar de persoon van de leerling kwam centraal te staan. De katecheten gingen ijverig op zoek naar de inhouden en de eigen wijzen van opdoen van ervaringen van de leerlingen.

Zo groeide het inzicht, dat schoolkatechese niet alleen een zaak is van de kerk, maar ook en vooral een zaak van de school zelf. Vanaf begin zeventiger jaren vond ook een methodische uitbouw plaats in concrete programma's voor de school, projectenreeksen en thematische uitwerkingen die ook relaties met andere vakgebieden mogelijk maakten. Schoolkatechese ontwikkelde zich tot een autonoom terrein, waarin het niet alleen meer ging om het doorgeven van theologische inhouden of mini-cursussen geloofsleer.

Uitgaan van het concrete leven van de leerling werd dus het grondprincipe. In aansluiting bij ontwikkelingen in andere onderwijsgebieden (zoals bijvoorbeeld in wereldoriëntatie) stond in deze zogenaamde 'ervaringskatechese' het thematisch en projectmatig werken centraal. Leerlingen leren omgaan met de religieuze dimensie van het bestaan vanuit christelijk perspectief, was in deze fase de algemene doelstelling van de (school)katechese.

Deze benadering had echter ook zijn schaduwzijden. De term 'ervaringskatechese' bleek in de loop der jaren vaak een 'vergaarbak' van van-alles-en-nog-wat te worden. Als het kind maar centraal stond en uitgegaan werd van zijn ervaringen en leefwereld, meende men van ervaringskatechese te kunnen spreken. Te dikwijls werd over het hoofd gezien dat het in de kern gaat om ervaringen die de *religieuze dimensie* van de werkelijkheid voor kinderen open leggen. Ervaringskatechese beoogde dus niet de eendimensionale ervaringen. Om te komen tot een gelovige dimensie, moeten de ervaringen van leerlingen worden uitgediept en verbreed, zodat de religieuze dimensie ervan voor hen aan het licht kon komen.

3 Van ervaring naar bevrijding

De 'ervaringskatechese' was een belangrijke impuls voor de vernieuwing van de katechese, en luidde een periode van een meer levensnabije katechese in. Tegen de achtergrond van ingrijpende maatschappelijke ontwikkelingen en culturele veranderingsprocessen in de samenleving (zoals de studentenopstanden, vredesdemonstraties, protestacties, democratiserings- en emancipatiebeweging enz.) werden er kritische vragen gesteld aan deze vorm van katechese.

Het katechetisch materiaal waarin de ervaring centraal werd gesteld, bleef sterk betrokken op de existentiële, persoonlijke sfeer. Er was over het algemeen meer aandacht voor individuele levensvragen dan voor maatschappelijke problemen. De persoonlijke thema's werden dan wel in een maatschappelijke context geplaatst, maar daaraan werd weinig systematische en kritische uitwerking gegeven. Het was dan ook niet te verwonderen dat het materiaal uit deze periode als personalistisch en burgerlijk werd gekritiseerd.

Een ander verwijt aan dit type katechese was de voor alles positieve en optimistische benadering van de werkelijkheid. Het vormde de weerslag van het elan en de positieve verwachting welke in de jaren zestig was opgekomen. Vernieuwing van kerk en samenleving, een fundamentele hervorming van het onderwijs: het leek allemaal breder gedragen en sneller gerealiseerd dan achteraf

uit de feiten bleek. De analyse van de crisis bleek te beperkt en te oppervlakkig, de strategie te ludiek en te weinig op grote weerstanden berekend. Niet voorzien werden de betrekkelijk snelle restauratieve reacties in kerk en samenleving, noch de economische recessie die het voor vernieuwing gunstige tij al gauw deed keren.

De aangeduide beperkingen en eenzijdigheden van de ervaringskatechese leidden tegen het eind der zeventiger jaren tot een verdere uitbouw, die bekendheid kreeg onder de naam 'bevrijdingskatechese'. Deze sloeg echter niet een totaal nieuwe richting in, maar vormde een verbreding van de ervaringskatechese.

In deze meer maatschappij-betrokken katechese werd de functie van de godsdienst voor de ontwikkeling van de menselijke persoon niet ontkend of verwaarloosd. Maar deze functie werd in een bredere samenhang geplaatst. Religie als persoonlijke levenshouding werd niet alleen gezien als een terecht verlangen naar menselijke heelheid, maar ook als noodzakelijk verzet tegen elke vermindering van de menselijke persoon, als verzet tegen onrechtvaardigheden in de samenleving, tegen berusting en burgerlijke zelfvoldaanheid.

4 Via bevrijding naar de bijbel

De tot dan toe gekozen uitgangspunten hadden ook tot gevolg, dat er met een zekere aarzeling werd omgegaan met de bijbel. Men wilde liever niet tot het gebruik van bijbelteksten overgaan op grond van slechts oppervlakkige aanknopingspunten, waarbij de diepere boodschap van de tekst buiten het bereik van leerlingen zou blijven liggen. Gevolg hiervan was, dat er in veel projecten binnen de existentiële katechese en bevrijdingskatechese maar sporadisch of fragmentarisch met of vanuit bijbelteksten werd gewerkt.

Mede onder invloed van verschuivingen in de exegese (materialistische, politieke en feministische lezing) en in de theologie (bevrijdingstheologie, feministische theologie), werden nieuwe perspectieven geopend op de oorsprong van de bijbel en zijn betekenis voor de mens en de samenleving van vandaag. Tegelijk ontstond een groeiende bewustwording van de noodzaak om de christelijke waarden en geloofstraditie als zodanig uitdrukkelijk(er) onder woorden te brengen door het heropenen van bijbelse ervarings- en geloofsbronnen. Voor velen bleek de wijze waarop christenen in Latijns-amerikaanse landen de bijbel lazen - waarbij ze zowel het bijbelverhaal als hun eigen verhaal verstaan vanuit beider maatschappelijke verworteling - erg inspirerend te zijn.

Door op deze manier met de bijbel in de katechese om te gaan, werd er recht gedaan aan de ervaringen van toen en nu. Bovendien vindt ontsluiting plaats van zowel de eigen leefwereld als van de joodse en christelijke traditie. Zo ging de bijbel niet alleen als bevestiging functioneren van wat we al wisten, maar juist ook als een boek met een kritische functie t.a.v. de maatschappelijke ontwikkelingen. De relevantie voor het handelen mag niet beperkt blijven tot waarden die - losgemaakt van de economische, sociale en culturele situatie van toen en nu - in een vaag persoonlijk moralisme blijven steken: dat blijven immers waarden die geen handen en voeten krijgen om te bouwen aan het Rijk Gods.

Samen met de herontdekking van de kritische en bevrijdende kracht van bijbelverhalen leidde deze ontwikkeling ertoe, dat de bijbel binnen de katechese (die overigens nooit verdwenen was!) weer een centralere plaats ging innemen. Voor de katechese betekende dit een inspiratie om de bijbel te gaan hanteren als een geloofsgetuigenis, als belofte, aanklacht en oproep. Een uitdaging wegen te zoeken waarin de kritische betrokkenheid van beide op elkaar ontdekt kon worden en gezicht krijgen.